

KNIHOVNY A PARAGRAFY

David Štros, advokát v Praze a Bratislavě

Knihovna v tradičním slova smyslu tak jak ji znají dlouhé generace před námi je sbírkou knih a tiskovin, ať už periodických nebo vydávaných jednorázově. Etymologie slova *bibliothēke*, onoho řeckého slova označujícího naši knihovnu vychází z řeckého slova *biblos*, tj. kniha. Latinský ekvivalent je pak *liber*, a naše česká knihovna pak vychází ze slova *kniha*. Naše moderní společnost právně regulující prakticky všechny aspekty lidského života si vytvořila speciální zákon, který systém knihoven upravuje, a to zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (tzv. knihovní zákon). Doba se mění, měníme se my a mění se i knihovny - vnímáme stále knihovnu jako instituci schraňující kulturní dědictví, jako instituci umožňující svobodný přístup k informacím, jako instituci umožňující a usnadňující vzdělání, nebo spíše ke knihovně přistupujeme jako k jakési servisní organizaci sloužící zejména k ochraně držitelů a uživatelů autorských práv.

Knihoven je tradičně celá řada typů. Může se samozřejmě jednat o knihovnu soukromou – kdo z nás intelektuálů se rád nepochlubí soukromou knihovnou velkého rozsahu s tituly sahajícími od prvních titulů dětských (kdo by neznal např. známou edici KOD – knihy odvahy a dobrodružství) až po vysoce sofistikované tituly filosofické zabývajícími se niternými otázkami našeho bytí. I zde jde vývoj dopředu a jak jsem s potěšením zjistil, knihy jsou přístupné i té nejmladší generaci – např. náš syn si rád prohlíží knihy, které vzhledem k jeho věku lze také bez následku žmoulat nebo okousávat aniž by přišly k nějaké újmě. Vedle knihoven soukromých existují a z právního hlediska jsou pro nás také významnější knihovny veřejné, tj. knihovny, které sice mohla zřídit soukromá osoba (fyzická osoba nebo korporace), které ale primárně neslouží k uspokojení ega zřizovatele, ale zejména k (i) archivaci knih a dokumentů a (ii) k tomu, aby takto shromážděné dokumenty byly zpřístupněny veřejnosti. Veřejnost může pak k takové knihovně přistupovat jako ke zdroji půjčování knih jako prostředku setření vlastních finančních prostředků nebo jako ke zdroji informací, které lze nejrůznějšími způsoby využít.

S nástupem nových informačních technologií a možností ukládání a uchovávání informací se mění také knihovny. Knihovny už nejsou pouhými shromažďovateli tištěných knih, periodik a jiných dokumentů, ale shromažďují, třídí a zpřístupňují informace nacházející se nejenom v tištěné

(hmotné) podobě, ale také informace a data shromážděná nebo vyjádřená v podobě jiné, jako jsou např. nejrůznější formy elektronického záznamu, např. disky, pásky, DVD romy, atp.

Také se mění formy, jakými my uživatelé do knihoven vstupujeme a s knihovnou komunikujeme. Jistě si mnohý z nás vzpomene na tu zlatou dobu studentskou, kdy jsme vybaveni průkazkou navštěvovali univerzitní knihovnu a obtěžkáni knihou choulili se ve studovně a opisovali příslušnou pasáž, která nás zajímala, resp. která byla nutná k sepsání (popř. opsání) pro účely seminární práce.

Do dnešní moderní knihovny vstupujeme nikoli dveřmi, ale prostřednictvím zařízení dálkového přístupu, a můžeme vyhledávat nejenom mezi regály knih, ale můžeme listovat digitalizovanou podobou nosičů informací, můžeme s těmito nosiči přímo pracovat, stahovat si je, libovolně je množit, tisknout a provádět s nimi jiné operace.

Přitom nedochází k nakládání pouze s vlastním fyzickým předmětem, tj. např. s knihou nebo DVD romem, ale zejména s obsahem, který může a zpravidla má značnou hodnotu. Existuje jistě nepoměr mezi hodnotou a cenou papíru nebo prázdného DVD disku, a hodnotou informace, která je na papíře nebo na DVD disku obsažena. Neexistuje tedy nutně rovnítko a identity mezi hmotným substrátem a dílem, které je na hmotném substrátu obsaženo.

To vše, ostatně jako většina lidských činností, otevírá řadu otázek z oblasti práva, a to zejména práva autorského. Tedy i právníci mají mezi Vámi knihovníky své místo a někdy také důvod k existenci.

Právem autorským označujeme tradičně souhrn právních norem upravujících právní vztahy v oblasti tvorby literární, vědecké nebo umělecké. S ohledem na vývoj technologií pak do práva autorského řadíme také oblasti, u kterých bychom to z podstaty věci nečekali, jako je např. autorskoprávní ochrana softwaru. Právo autorské přitom je jedním z oborů, ve kterých se právě moderní technologie a tzv. globalizace (ať už si pod ní představujeme cokoli) prosazují velice progresivně. Právo autorské má tedy poměrně značné mezinárodní přesahy a aspekty. Nemáme na mysli pouze obligátně uváděný vynález knihtisku, ale možnost šíření celých děl prostřednictvím počítačových sítí, ať už ve formě oblíbeného stahování hudebních děl nebo šíření filmů nebo používání (a do značné míry zneužívání) jistého pocitu bezpečí a anonymity k nejrůznějším nelegálním činnostem, jako je např. v poslední době mediálně vděčně neoprávněné uveřejnění českého překladu díla Harry Potter. A tak se autoři dostávají do situace kdy jim moderní technologie umožňuje dosáhnout na subjekty, ke kterým by se jinak jen stěží dostával a na druhou stranu tyto moderní technologie umožňují spotře-

bitelům a konzumentům děl dostat se k dílům aniž by museli respektovat některá společenská a právní pravidla.

Z hlediska právního se nejedná pouze o tzv. plagiáty (znovu výraz vycházející z latinského základu; *plagiarius* označuje zloděje lidí), tj. o napodobeniny děl chráněných autorským právem, ale o využití díla, které je neoprávněné. Autorské právo tedy není pouhým prostředkem k vyjádření společenského uznání autorovi za jeho výkon a společenský přínos, ale autorské právo má krom jiného zajistit jistou odměnu ve formě hmotné, která autora jistě potěší vedle onoho společenského uznání. Vycházíme přitom z toho, že uznání a odměnu si zaslouží nejenom práce fyzická a její plody (např. výroba substrátu DVD romu), ale také práce duševní, jako je např. vytvoření hudební skladby, která je následně na onen substrát DVD romu nahrána. Můžeme tedy hovořit o tzv. duševním vlastnictví.

Předmětem autorského práva ale není ochrana autorů (jako zvláštního „ohroženého“ druhu našich spoluobčanů), autorské právo upravuje společenské a právní vztahy vznikající v důsledku a v souvislosti s právní skutečností uveřejnění díla, jeho užívání, šíření a rozmnožování. Autorské právo se primárně nezabývá dílem, které ještě nebylo vytvořeno, které v prenatalním procesu tvorby. Autorské právo nachází praktické uplatnění až po vytvoření a uveřejnění díla. Cílem je tedy také ochrana zájmů naší společnosti na svobodném šíření a rozvoji kultury. Existuje ovšem jedno právo, která patří výlučně autorovi a na které nemá autorské právo jako soubor vytvořených právních norem žádný vliv a ani nikdy žádný vliv mít nebude. Je to právo člověk jako bytosti nadané darem tvůrčí činnosti rozhodnout vůbec o uveřejnění díla. Ovšem naše společnost by přišla o řadu vynikajících literárních děl, kdy toto právo a přání autorů bylo vždy bezvýhradně respektováno.

Právní úprava českého autorského práva je obsažena zejména v zákoně č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (tzv. autorský zákon). Česká republika je dále členem řady mezinárodních organizací v oblasti práv duševního vlastnictví, jako je např. Světová organizace duševního vlastnictví (známá v České republice pod anglickou zkratkou WIPO). Česká republika je dále signatářem řady mezinárodních smluv v oblasti práv duševního vlastnictví, jako je např. Bernská úmluva o ochraně literárních a uměleckých děl, Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví, a řady dalších mezinárodních smluv. Právníci mezi námi jistě znají ustanovení článku 10 Ústavy České republiky, podle kterého jsou vyhlášeny mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána součástí právního řádu a pokud mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Litéra zákona je samo-

zřejmě věc jedna, tvůrčí přístup a invence zákonodárce je pak věc druhá. Tak byl zákonem č. 81/2005 Sb. novelizován autorský zákon a na konci ustanovení § 23 byla doplněna věta o tom, že „...za provozování rozhlasového a televizního vysílání se podle § 18 odst. 3 nepovažuje zpřístupňování díla pomocí přístrojů technicky způsobilých k příjmu rozhlasového a televizního vysílání ubytovaným v rámci poskytování služeb spojených s ubytováním, jsou-li tyto přístroje umístěny v prostorách určených k soukromému užívání ubytovanými osobami. Za provozování rozhlasového a televizního vysílání se podle § 18 odst. 3 rovněž nepovažuje zpřístupňování díla pacientům při poskytování zdravotní péče ve zdravotnických zařízeních". Porovnejme k tomu stanovisko vlády České republiky tak, jak vyplývá z vládního usnesení č. 1209 z 1. prosince 2003, citujeme: „Zároveň k předloženému návrhu zákona vláda upozorňuje, že návrh úpravy vyjmutí zpřístupnění díla rozhlasovým a televizním vysíláním v prostorách, do kterých mají přístup jen určité osoby v rámci poskytování ubytovacích služeb, z režimu sdělování díla veřejnosti, neodpovídá mezinárodním smlouvám, kterými je Česká republika vázána. Jsou to Bernská úmluva o ochraně literárních a uměleckých děl, Mezinárodní úmluva o ochraně výkonných umělců, výrobci zvukových záznamů a rozhlasových a televizních organizací, Smlouva Světové organizace duševního vlastnictví o právu autorském (WIPO), Smlouva Světové organizace duševního vlastnictví o výkonech výkonných umělců a o zvukových záznamech (WIPO) a Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví spravovanou Světovou obchodní organizací (TRIPS)“. Možná že po této legislativní úpravě začnou knihovny uvažovat o rozšíření svých služeb o služby ubytovacího typu. Nicméně jistě přijdou další legislativní změny podobného charakteru.

Dalším pramenem českého autorského práva jsou právní předpisy komunitární, jako je např. směrnice Rady 91/520/EHS ze dne 14. května 1991 o právní ochraně počítačových programů, dále Směrnice Rady 92/100/EHS ze dne 19. listopadu 1992 o právu na pronájem a půjčování a o některých právech v oblasti duševního vlastnictví souvisejících s autorským právem, dále Směrnice Rady 93/98/EHS ze dne 29. října 1993 o harmonizaci doby ochrany autorských práv a určitých práv souvisejících, a dále např. Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/48/ES o vymáhání práv duševního vlastnictví.

Tradičně dělíme práva autora na dvě základní skupiny. V první skupině jsou práva osobnostní související bytostně s osobou autora jako fyzické osoby, práva související s jeho egem, bytostí a osobností, práva, která převážně vykonává autor jako osobnost sám. Druhou skupinou práv jsou práva majetková, tj. práva související s užíváním díla, s podmínkami užití díla a s odměnou, která za užití autorovi náleží. Mezi práva osobnostní patří

právo autora rozhodovat o tom, zda své dílo vůbec zveřejní, právo osobovat si a domáhat se autorství, právo na jistou nedotknutelnost díla, právo bránit se zásahům vedoucím je snižování díla. Tato práva autor nemůže platně převést, a nemůže se jich ani vzdát. Právo majetkové umožňuje autorovi rozhodovat o užívání díla, čímž může být rozmnožování díla, šíření díla nebo šíření rozmnoženin díla, půjčování díla nebo jeho rozmnoženin, pronájem, vystavení díla, sdělování díla veřejnosti; autor má samozřejmě právo na odměnu, např. také na odměnu v souvislosti s rozmnožováním díla pro osobní potřebu.

Jako řada jiných práv z oblasti duševního vlastnictví, které se tváří jako práva absolutní, někdy označovaná (chybně) dokonce za práva poskytující monopolní postavení, je i právo autorské omezeno v řadě směrů výjimkami vycházejícími z toho, co je označováno za tzv. veřejný zájem. Mělo by tedy jít o zájem, který má nějaký významný veřejný dopad, veřejný záběr, zájem, který není jiným způsobem možné nebo vhodné prosadit nebo ochránit. Jde jednak o případy, ve kterých se autorské právo neaplikuje (jako např. zajisté představitelné, aby se zákonodárce dovolával autorského práva k právní normě), a dále se jedná o případy tzv. zákonných bezúplatných licencí (jako je např. citace, užití k vědeckým nebo pedagogickým účelům).

Stávající český autorský zákon uznává (stále ještě) pozici knihovny jako zvláštní instituce přiznáním legálních výjimek ze zásahu do autorského práva. Tak podle ustanovení § 37 odst. 1 autorského zákona do práva autorského nezasahuje knihovna, archiv a jiné nevýdělečné školské, vzdělávací a kulturní zařízení, zhotoví-li rozmnoženinu díla pro své archivní a konservační účely. Do práva autorského dále podle odstavce 2 nezasahuje ten, kdo zhotoví při užití díla dočasnou nebo náhodnou rozmnoženinu díla v elektronické podobě, která nemá samostatný hospodářský význam, jejímž účelem je umožnit snadnější využití díla, a jejíž zhotovení je nedílnou a nezbytnou součástí technologického postupu zpřístupnění díla, včetně takové rozmnoženiny, která umožňuje účinné fungování přenosového systému.

Podle ustanovení § 38 odst. 1 autorského zákona pak do práva autorského nezasahuje osoba uvedená v ustanovení § 37 odst. 1 (tj. také krom jiného knihovna), půjčuje-li originály či rozmnoženiny vydaných děl. Tato výjimka se ale nevztahuje na počítačové programy a na rozmnoženiny zvukového nebo zvukově obrazového záznamu, ledaže jde o půjčování výlučně pro potřeby zdravotně postižených v souvislosti s jejich postižením. Ustanovení odst. 3 tohoto paragrafu, podle kterého do práva autorského nezasahuje ten, kdo pronajímá nebo půjčuje originál nebo rozmnoženinu díla užitého umění vyjádřeného v užitné podobě nebo architektonické dílo vyjádřené stavbou, nebude v případě knihoven nijak významné.

Podle mého názoru a přesvědčení by bylo vhodné jisté výlučné postavení knihoven zachovat. Nejedná se jenom o slepou úctu k tradici, ale spíše o uznání významu knihoven pro společnost. Knihovny by také neměly suplovat činnost jiných subjektů, jako jsou např. komerční videopůjčovny, atp. Potud je postavení a význam knihoven pro nás, ať už právníky nebo neprávníky, zcela ojedinělý a ničím jiným nezastupitelný.